

نقش انقلاب اسلامی در افزایش کرامت بانوان

الهام کشاورزی *

چکیده

کرامت زن، قرار گرفتن او در جایگاه انسانی با رعایت شئونی است که خداوند با توجه به ویژگی‌های خلقتش در جنبه‌های شناختی، ارزشی و تکلیفی برایش قرار داده است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به حضور زنان در عرصه‌های مختلف به صورت حق و تکلیف آنان توجه شد که ویژگی خاص آن، پایبندی به تعالیم اسلامی است و زنان در عین حضور در اجتماع، موظف به رعایت حریم به‌ویژه در ارتباط با مردان هستند و وجه بارز آن رعایت پوشش اسلامی است. ارزش دادن به زن به تبعیت اسلام در نظام اسلامی، موجب خودباوری زنان و زمینه رشد و تعالی آنان در جامعه شد. این مقاله به بررسی نقش انقلاب اسلامی در افزایش کرامت زنان به روش تحلیلی - توصیفی و کتابخانه‌ای پرداخته است. انقلاب اسلامی در افزایش کرامت زنان نقش‌های مهمی ایفا کرد از جمله: فراهم کردن فرصت مشارکت‌های اجتماعی به دور از آلودگی برای زنان، فراهم کردن فرصت شکوفایی استعدادها و فعالیت در این زمینه، حفظ حریم و حرمت بانوان، عدم تعرض به بانوان در سطح جامعه، شرکت در برنامه‌های غیردولتی.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، زنان، کرامت، نقش.

مقدمه

با پیروزی انقلاب اسلامی و و سر دادن شعار بازگشت به اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله) از سوی امام خمینی (رحمه الله)، احیای شخصیت زن مسلمان چه در نظر و چه در عمل نمودی تازه یافت. از جنبه‌ی نظری دیدگاهی جدید درباره‌ی زن و نقش آفرینی او و در صحنه‌ی عمل ورود زنان به صحنه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محقق شد. ویژگی خاص نقش آفرینی زنان پس از انقلاب اسلامی، خصلت مذهبی و پایبندی آن به تعالیم اسلامی است و حضور زنان در جامعه با توجه به ضوابط و مقررات خاص برگرفته از احکام اسلام تعریف شد. در این دیدگاه، زنان در عین حضور در اجتماع، موظف به رعایت حریم‌های خاصی به‌ویژه در ارتباط با مردان هستند که وجه بارز آن هم رعایت حجاب و پوشش اسلامی است. حضور هزاران خانم در هیات علمی دانشگاه‌ها، انتشار مقاله در مجله‌های علمی و پژوهشی دنیا، وجود صدها زن فرهیخته و مخترع در کشور، حضور تعداد زیادی مربی زن در حوزه ورزش و کسب مقام‌های برتر در رشته‌های مختلف ورزشی در دنیا با حجاب اسلامی، عنوان‌های برتر در حوزه فناوری، فعالیت‌های علمی و پژوهشی و ... از برکت‌های انقلاب اسلامی در افزایش کرامت بانوان ایرانی است. ارزش دادن به زن به تبعیت از اسلام در نظام اسلامی ایران، موجب خودباوری زنان شد و این خودباوری زمینه رشد و تعالی آنان را در جامعه فراهم نمود. پس ضروری است نقش مهم و تأثیرگذار انقلاب اسلامی در افزایش کرامت بانوان بیش از این مورد بررسی و کنکاش قرار گیرد تا این نقش بیش از پیش برای مردم شناخته شود.

هدف مقاله حاضر بررسی نقش انقلاب اسلامی در افزایش کرامت زنان است که به روش تحلیلی - توصیفی و کتابخانه‌ای به آن پرداخته خواهد شد. درباره‌ی پیشرفت‌های بانوان و تغییر جایگاه آنها پس از انقلاب اسلامی کتب و مقالات فراوانی نوشته شده اما کمتر به نقش انقلاب اسلامی در افزایش کرامت بانوان پرداخته شده که در این مقاله به این مسأله پرداخته خواهد شد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- کرامت

کرامت از ریشه‌ی «کَرَم» به معنی شرافت و عزت،^۱ است و در مفاهیمی مانند بزرگی، ارجمندی و شرافت دادن به کار می‌رود.^۲ منظور از کرامت انسان حرمت داشتن اوست که حق دارد در اجتماع محترمانه زندگی کند و کسی حق ندارد به حیثیت و حرمت او لطمه بزند. منظور از کرامت زن، قرار گرفتن او در جایگاه انسانی با رعایت شئون خدادادی است که خالق با توجه به ویژگی‌های جسمی، روحی و ظرافت‌های خلقت او از لحاظ شناختی، ارزشی و تکلیفی برای او مقرر کرده است. در این جایگاه، تعالی، کمال، آرامش و امنیت روانی زن فراتر از ابعاد مادی است و زمینه‌ساز صعود معنوی و نشان دهنده توانمندی‌ها و کمالات انسانی اوست. پیش فرض این نگرش، اعتقاد به خلقت هدفمند و حکیمانه‌ی جهان است که خداوند در کنار ویژگی‌های مشترک انسانی متناسب با انتظار خاصی که از هر جنس داشته، توانمندی‌ها و استعدادهای متفاوتی به او داده و او را در جایگاه متمایزی قرار داده است.^۳

۲- وضعیت زنان در ایران پیش از وقوع انقلاب اسلامی

یکی از حوزه‌های مهمی که در دوره پهلوی، حکومت در آن مداخله کرد زندگی خانوادگی و اجتماعی بانوان بود. برای ساخت ایران مدرن مشارکت زنان ضروری می‌نمود. به همین دلیل جایگاه زنان مورد ارزیابی قرار گرفت که در آن زن مدرن از زن سنتی جدا شد. تصویر زن مدرن که

۱ - قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۶، ص ۱۰۳

۲ - عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ج ۲، ۱۶۲۶

۳ - تشکری، زهرا، زن در نگاه روشنفکران، ص ۱۶۸

در مطبوعات عرضه می‌شد زنی فاقد حجاب، ورزشکار بود که عمدتاً در آگهی‌های تبلیغاتی نیز حضور داشت.^۱

عمده تلاش‌های رژیم پهلوی در مورد زنان نمایشی بود و سازمان‌های زنان که به وسیله دولت تأسیس شده بودند به این دلیل بود که از طریق آنها دولت خود را به صورت قهرمان حقوق زنان نشان دهد و از ظهور جنبش‌های مستقل زنان از دولت که می‌توانستند درخواست‌های جدی داشته باشند، پیشگیری نماید به همین دلیل دفاع از حضور زنان در اجتماع در این دوران فقط محدود به تبلیغات کالاهای وارداتی و مسائل خاص محدود شد.^۲ این وضعیت باعث شد که تنها بخش کمی از زنان جامعه تحت تأثیر آن به مشارکت‌های اجتماعی روی آوردند.

تلاش رژیم پهلوی برای جایگزین کردن آداب و فرهنگ غرب مدرن به جای آداب و رفتار مبتنی بر هویت ایرانی و شیعی، در تبیین سیاست‌های اجتماعی و فرهنگی در مورد زنان نوعی تعارض و ناهمخوانی بزرگ بین این سیاست‌ها و عناصر جدایی‌ناپذیر ایرانی، اسلامی و شیعی هویت ملی ایرانیان ایجاد کرد. البته ریشه‌ی ناهمخوانی سیاست‌های رژیم پهلوی و روح حاکم بر هویت زن ایرانی، به آمدن جریان روشنفکری به کشور برمی‌گردد. جریان روشنفکری با فکر ترقی‌خواهی و توسعه‌طلبی در پی اجرای کامل الگوی فکری غرب در جامعه ایران و ارائه تعریف جدیدی از نقش و جایگاه زن ایرانی بود و این تفکر با ایجاد سلطنت پهلوی در سال ۱۳۰۴ به صورت رسمی فرهنگ سیاسی حاکمیت ایران در آن عصر را شکل داد؛ ولی در مقابل، بستری که باید پذیرای این الگوی ترقی باشد آن را به صورت ناقص پس زد زیرا مؤلفه‌های الگوی غربی را با مؤلفه‌های هویتی خود در تعارض جدی می‌دید. در نتیجه فشار حاکمیت و بسیاری از تحصیل‌کردگان غربگرا از یک سو و از

۱ - سلماسی زاده، محمد و آمنه امیری، تأثیر نوسازی حکومت پهلوی اول بر پایگاه زنان در خانواده و اجتماع، ص

۲ - کار، مهرانگیز، زن و مشارکت سیاسی، موانع و امکانات، ص ۴۱.

سوی دیگر عدم پذیرش کامل بدنه اجتماعی ایران، باعث به هم ریختگی اجتماعی و فرهنگی در این عصر و شکست سیاست‌ها شد.^۱

۳- وضعیت زنان پس از وقوع انقلاب اسلامی

انقلاب اسلامی الگویی را در نحوه نگرش به جایگاه زن مطرح کرد که براساس دو رکن یعنی برابری انسانی زنان و مردان از یک طرف و وجود تفاوت‌های طبیعی آنان با مردان از طرف دیگر بود. انقلاب اسلامی وضعیت آرمانی مورد ادعای خود در مورد زنان را براساس شخصیت‌هایی چون حضرت فاطمه (سلام الله علیها) و حضرت زینب (سلام الله علیها) شکل می‌دهد. زنانی که در نزد شیعیان دارای جایگاه ویژه‌ای هستند. در این الگوسازی، تلاش در جهت نشان دادن تصویری از زن مسلمان است که ضمن رعایت قواعد و قوانین اسلامی، حضور مؤثر و تعیین کننده‌ای در اجتماع دارد و در واقع انقلاب اسلامی، زنان را تشویق به حرکت به طرف چنین الگوهای کرده است.^۲

۴- دیدگاه قرآن درباره فعالیت های زنان

در اسلام هویت انسانی بر هویت جنسی تقدم دارد و این امر برخواسته از تعقل است. قرآن کریم بر این نکته تأکید دارد که خداوند بیش و پیش از هر چیز افراد را به عنوان انسان مخاطب قرار داده و هویت‌هایی که مبتنی بر جنسیت باشد امور فرعی تلقی می‌شوند علامه طباطبایی می‌فرماید: «اسلام تشخیص می‌دهد که انسانیت یک نوع واحد ممتاز است و مرد و زن هر دو انسانند هیچ گونه فرقی با هم ندارند، زیرا هر دو انسان را اعم از زن یا مرد دو فرد نر و ماده با تناسل خود به وجود می‌آورند»^۳

۱ - سیاوشی، مهدی، زیویار، تأثیر سیاست‌های فرهنگی پهلوی بر بروز بحران هویت زن ایرانی، فصلنامه فرهنگی - تربیتی زنان و خانواده، ص ۲۷-۲۸.

۲ - فوزی، یحیی، زنان و حکومت دینی در ایران: بررسی پیامدهای گفتمان انقلاب اسلامی در مورد جایگاه سیاسی - اجتماعی زنان در ایران، ص ۵۲.

۳ - طباطبایی، سید محمدحسین، استراتژی زن در اسلام، ص ۲۶-۲۵

قرآن کریم همانطور که مردان را صاحب منفعت حاصل از کار و فعالیت شان می‌داند، زنان را نیز دارای حق استقلال اقتصادی می‌داند و می‌فرماید: «لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرُ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا»^۱؛ «برای مردان، از اموال پدر و مادر و خویشاوندان بر جای می‌گذارند، سهمی است و برای زنان نیز، از آنچه پدر و مادر و خویشاوندان از خود می‌گذارند، سهمی خواه آن مال، کم یا زیاد باشد؛ سهم هرکس تعیین شده است». علاوه بر استقلال اقتصادی زن در اموال خود، اسلام برای زن مهریه و نفقه قائل شده است.^۲

در اسلام حضور زنان در فعالیتهای اجتماعی و گروهی مانند شهادت دادن، امر به معروف و نهی از منکر و.... مانعی ندارد: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيَطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ»^۳ «مردان مؤمن و زنان مؤمن برخی بر برخی ولایت سرپرستی دارند. به معروف یکدیگر را امر می‌کنند و از منکر باز می‌دارند و نماز می‌گذارند و زکات می‌دهند و از خدا و پیامبرش فرمان می‌برند، خدا اینان را رحمت خواهد کرد، خدا پیروزمند حکیم است.»

قرآن از زنان بزرگی یاد می‌کند که در برهه‌های حساس تاریخ نقش‌های مؤثر و مهمی ایفا کرده‌اند. همسران آدم، ابراهیم و مادران موسی و عیسی (علیهم‌السلام) نمونه‌هایی از زنان ارجمند در قرآن هستند. اگر از همسران حضرت نوح و لوط (علیهما السلام) به عنوان افراد ناباب یاد می‌کند و می‌فرماید: «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةً نُّوحٍ وَامْرَأَةً لُّوطٍ...»^۴، از همسر فرعون هم به بزرگی یاد می‌کند که با وجود همسر کافر و حق ستیزی چون فرعون، شخصیت و کرامت خود را

۱ - نساء/ ۷

۲ - نک: مطهری، مرتضی. نظام حقوق زن در اسلام، ص ۲۳۵ و ۲۳۶ و ۲۶۰

۳ - توبه، ۷۱

۴ - تحریم/ ۱۰

فراموش نکرده و حق طلب بود: «وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَةً فِرْعَوْنَ...»^۱ قرآن همچنین از شایستگی زنی مانند بلقیس می گوید که با درایت خود، قوم سبأ را با شورا و مشورت اداره می کرده است.^۲

۵- نقش انقلاب اسلامی در افزایش کرامت زنان

انقلاب اسلامی در ایجاد کرامت برای زنان در سطح جامعه نقش مهمی ایفا کرد که برخی از جنبه های آن عبارتند از:

۱-۵- فراهم کردن فرصت مشارکت های اجتماعی به دور از آلودگی

در اسلام نقش آفرینی و جایگاه زنان در اجتماع، کمتر از مردان نیست. مشارکت زنان در این عرصه، مصادیق مختلفی دارد که بیعت، جهاد و هجرت از جمله مسائل مهم فرهنگ سیاسی اسلام است و زنان مسلمان در کنار مردان همواره در این عرصه حضور داشته اند. خداوند می فرماید: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ...»^۳، زنان مثل مردان مسئولیت بزرگ سرپرستی و مدیریت اصلاحی دارند. برای همین به هدایت و به معروف امر کرده و از زشتی ها بازمی دارند.

گسترده گی مفهوم معروف و منکر در اسلام، گستره ی دخالت های اجتماعی زن و مرد را نشان می دهد. در همه ی اموری که مردان حق دخالت دارند، زنان نیز می توانند دخالت کنند. مسائل سیاسی و حاکمیتی در صدر مسائل اجتماعی قرار دارد و زنان هم مانند مردان باید در آن دخالت

۱ - تحریم/ ۱۱

۲ - نمل/ ۳۵-۳۴.

۳ - توبه/ ۷۱

کنند و نقش داشته باشند. از این رو است که در صدر اسلام، زنان در مسائل سیاسی حضور داشتند و در صحنه‌های حاکمیت دخالت می‌کردند.^۱

بیعت زنان با رسول خدا صلی الله علیه و آله بیعت زبانی بود همچنین در صلح حدیبیه و فتح مکه، گروهی از زنان با پیامبر (صلی الله علیه و آله) بیعت کردند. آیه‌ی ۱۲ سوره‌ی ممتحنه که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى...» در این مورد نازل شده است. خداوند متعال در این آیه به پیامبر (صلی الله علیه و آله) دستور می‌دهد: «ای پیغمبر! چون زنان مؤمن آیند با تو بیعت کنند که دیگر هرگز شرک به خدا نیاورند و سرقت و زناکاری نکنند و اولاد خود را به قتل نرسانند و به کسی افترا و بهتان نبندند... با این شرایط، تعهد آنان را پذیرا باش و قبول بیعت نما»^۲

یکی از شرایط افزایش مشارکت اجتماعی زنان پیش از انقلاب و پس از آن را بایست در فراهم سازی فضای فعالیت در اجتماع برای بانوان دانست. پیش از انقلاب به دلیل ترویج آموزه‌های غربی، فضای فعالیت گرچه به لحاظ اجتماعی و ساز و کار حکومتی باز بود اما این فضا در تضاد با آموزه‌های مذهبی و شخصی خانواده ایرانی بود، اما با پیروزی انقلاب، فضا برای فعالیت زنان در تطابق بیشتری با مؤلفه‌های شرعی و خانواده ایرانی به وجود آمد.^۳

زنان در وقوع انقلاب اسلامی نقش مهمی داشتند و با برگزاری تظاهرات و تشویق مردان نقش مهمی در پیروزی انقلاب و پس از آن در جنگ ایفا کردند. آنان همچنین با حضور در انتخابات مختلف با رأی خود به تعیین سرنوشت سیاسی کشور مشارکت داشتند. آنان همچنین در انتخابات های مختلف داوطلب نمایندگی شدند آمار تعداد داوطلبان مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد

۱ - ر.ک؛ حکیمی، ۱۳۸۲: ۴۲.

۲ - ابوالفتوح رازی، بی‌تا، ج ۱۹: ۱۶۹

۳ - ماشینی، فریده، موقعیت زنان سی سال پس از انقلاب، ص ۱۳۰.

تعداد داوطلبان زن از دور اول تا هفتم از ۶۶ نفر به ۸۲۸ نفر رسید. همین طور تعداد منتخبان زن در این هفت دوره سه برابر شد. همچنین نرخ رشد درصد اعضای شورای شهر و روستا در بین سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۲ برابر ۷۶٪ درصد بوده است.^۱

۲-۵- فراهم کردن فرصت شکوفایی استعدادها و فعالیت در زمینه استعداد

اسلام نه تنها زنان را از سوادآموزی محروم نکرده، بلکه آنها را به فراگیری دانش نیز تشویق کرده است؛ زیرا در اسلام تقدیر از دانشمندان، مؤمنان و مایه برتر دانستن دانش، مخصوص مردان نبوده و شامل زنان نیز می‌شود. در اشارات قرآن به افراد مؤمن، زنان هم مورد خطاب هستند. همانند آیه‌ی شریفه: «يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ»^۲؛ «خداوند کسانی را که ایمان آورده اند و کسانی را که علم به آنان داده شده درجات عظیمی می‌بخشد و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است!»

خطاب در این آیه، مؤمنان هستند که شامل زنان نیز می‌شود؛ چرا آنها هم از جمله ایمان آورندگان به اسلام می‌باشند که با دانش خود می‌توانند به مراتب عالی راه یابند. آنها به وسیله حق کسب علم، به جایگاه اصلی خود را در نظام اجتماعی دست یابند و طبق آموزه‌های اسلامی بانوان این حق را دارند و رسول خدا صلی الله علیه و آله، در سخنانش کسب دانش را بر همه‌ی مسلمانان، چه زن و مرد فریضه دانستند. در قرآن کریم، هم آیات متعدد بر علم و دانایی تأکید دارند که زنان را هم شامل می‌شود. قرآن کریم می‌فرماید: «أَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَءُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُضَاهِيَ ظِلُّكُمْ»^۳

۱ - اداره کل انتخابات کشور.

۲ - مجادله/ ۱۱

۳ - زمر/ ۳۹

پاسخ این پرسش نه است و اگر دانایی ارزش است، دلیلی وجود ندارد که این ارزش خاص تنها مردان باشد؛ زیرا زنان هم انسان و بنده خداوند هستند و تکالیف را بر عهده دارند.^۱

دانش راهنمای انسان و راه حل مشکلات و نیرو دهنده در ضعفها و هموار کننده ناهمواریها است. این چراغ فروزنده مخصوص گروهی خاص نیست پس نمی توان عده زیادی از انسان های طالب دانایی را به دلیل زن بودن، از آن محروم کرد. از آنجا که ظرفیت علمی انسانها اعم از زن و مرد، بزرگترین ظرفیتی است که به یک مخلوق داده شده و انسان حامل تمامی اسماء الهی است، محرومیت از آموزش و علم دردناکتر می شود. دانایی برای انسان مطلوب و لذت آفرین است. علم همان طور که وسیله ای برای زیست بهتر و برای ایفای بهتر مسئولیت است، به ذاته نیز مطلوب بشر می باشد؛ زیرا انسان از جهل گریزان است و به سوی علم می شتابد. بنابراین علم و آگاهی یکی از ابعاد معنوی وجود انسان است.^۲

آمارهای چند دهه اخیر نشان می دهد که فرصت های آموزشی در حال گسترش در دسترس زنان در ایران قرار گرفته است و این فرصت ها برخلاف پیش از انقلاب با استقبال خانواده های مسلمان و متدین مواجه شده است. اصولاً نوع نگاه تازه خانواده ها مخصوصاً پدران به نظام آموزشی و اسلامی، پس از انقلاب در واقع نوعی پذیرش گفتمان انقلاب اسلامی بود که باعث کم رنگ شدن موانع فرهنگی و سنتی بر سر راه آموزش دختران در خانواده های مذهبی شده است که این موضوع زمینه را برای گسترش فرصت های آموزشی برای زنان به وجود آورد.^۳ به طور مثال نرخ باسوادی جمعیت بالای ۶ سال در بین زنان از سال ۵۵ تا ۸۳، ۱۲۶/۱۹ درصد رشد کرده است.^۴

۱ - زکی، حمید، کرامت و جایگاه زن در نظام حقوقی اسلام، ص ۱۱.

۲ - مرتضی، مطهری، انسان در قرآن، ص ۱۹.

۳ - فوزی، یحیی، زنان و حکومت دینی در ایران: بررسی پیامدهای گفتمان انقلاب اسلامی در مورد جایگاه سیاسی - اجتماعی زنان در ایران، ص ۵۳.

۴ - مرکز آمار ایران، سال ۱۳۸۳

رسمیت بخشیدن به مشارکت اجتماعی و فرهنگی زنان در برنامه های توسعه‌ی جمهوری اسلامی موجب رشد حضور آنها در امور فرهنگی در طول برنامه ها شد. در سال ۱۳۸۳ تعداد کتاب های منتشرشده از سوی زنان نویسندگان و اهل قلم ایران ۵۶۱۳ نسخه، تعداد زنان اهل قلم و صاحب اثر ۲۸۱۱ نفر و تعداد آثار زنان فیلم ساز مطرح ۲۶۸ مورد گزارش شده است. ایجاد کتابخانه‌ی تخصصی زنان و تدوین دایره المعارف زنان توسط مرکز امور مشارکت زنان از سال ۱۳۷۶، از جمله مهم‌ترین تدابیر حمایتی- حفاظتی از زنان در جمهوری اسلامی ایران است.^۱

«اگر زن استعدادی دارد مثلاً استعداد علمی دارد، استعداد برای اختراعات و اکتشافات دارد، استعداد سیاسی دارد، استعداد کارهای اجتماعی دارد اما نمی‌گذراند از این استعداد استفاده کند و این استعداد شکوفا شود، ظلم است»^۲

خانم های باسواد مسلمان مؤمن درس خوانی که یا مشغول تحصیل اند و یا در دانشگاه ها بهترین علوم را در بالاترین مدارج تدریس می کنند، زیادند و این برای نظام اسلامی مایه افتخار است^۳

۳-۵- حفظ حریم و حرمت بانوان

حضور اجتماعی، بسیاری از استعدادهای و قابلیت ها را به فعلیت می‌رساند و باعث آموزش، توسعه، رشد تکنولوژی و بالارفتن فهم سیاسی و آگاهی افراد می شود. با فعالیت‌های اجتماعی، می توان به وظیفه‌ی اسلامی امر به معروف و نهی از منکر عمل کرد. از این جهت یکی از انگیزه‌های دعوت بانوان به مشارکت اجتماعی، ارتقای شخصیت علمی، معنوی و اجتماعی آنان است که بدون

۱ - اولین گزارش ملی توسعه‌ی انسانی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۸، ص ۱۵۲

۲ - سخنان رهبری، ۱۳۷۶/۷/۳۰

۳ - سخنان رهبری، ۱۳۷۳/۷/۲۰.

حضور اجتماعی این امر دست نیافتنی است و یا دشواری زیادی دارد. از نظر اسلام، این روابط، آداب و شرایطی دارد که آن را عفت در روابط اجتماعی گویند.^۱

رهبر انقلاب درباره حفظ حرمت زنان پس از انقلاب اسلامی، این مسئله را با یک مثال به درستی توضیح می‌دهد: «رشته پزشکی نه فقط متخصص زنان برای خانم‌ها از اولویت برخوردار است؛ زیرا ما که به وجود یک فاصله ارتباطی و آمیزشی اجتماعی بین زن و مرد معتقدیم و تأکید داریم که نباید اختلاط بی قید و شرط بین زن و مرد باشد و معتقد به حجاب، به معنای کامل و واقعی کلمه هستیم، نمی‌توانیم در مسئله پزشکی بی‌تفاوت باشیم؛ یعنی به همان تعداد که پزشک مرد داریم، به همان تعداد هم پزشک زن لازم داریم. بگذاریم زن‌ها برای مراجعات پزشکی خود، به طبیب زن مراجعه کنند و هیچ لزومی ندارد که ما این فاصله را برنداریم. بایستی کاری بکنیم که زن‌ها بتوانند بدون هیچ گونه مشکلی، به طبیب مراجعه کنند و آن طبیب هم طبیب زن باشد».^۲

۴-۵- عدم تعرض به بانوان در سطح جامعه

حضور زن در اجتماع و شرکت در مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی امری ضروری است. واجب شدن حجاب بهترین و محکمترین دلیل حضور زن در اجتماع است زیرا ملزم بودن بانوان به رعایت حجاب در برابر نامحرمان و در ارتباط با آنهاست و اگر قرار بود زن در جایی دور از انظار نگاه داشته شود و حضوری در عرصه اجتماع نداشته باشد مسأله پوشش با این همه گستردگی و حساسیت معنا نداشت.

۱ - معصومه رضوی نیا، بررسی سهم و نقش زنان در ایجاد امنیت اخلاقی جامعه از منظر قرآن و روایات با تأکید بر

نظر امام خمینی، ص ۱۰

۲ - سخنان رهبری، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶.

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَاعْشُرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا»^۱؛ «ای اهل ایمان! برای شما ارث بردن از زنان در حالی که خوشایند شما نیستند [و فقط به طمع به دست آوردن اموالشان پس از مرگشان با آنان زندگی می‌کنید] حلال نیست. و آنان را در تنگنا و فشار مگذارید تا بخشی از آنچه را [به عنوان مهریه] به آنان داده اید پس بگیرید، مگر آنکه کار زشت آشکاری مرتکب شوند. و با آنان به صورتی شایسته و پسندیده رفتار کنید. و اگر [به علتی] از آنان نفرت داشتید [باز هم با آنان به صورتی شایسته و پسندیده رفتار کنید] چه بسا چیزی خوشایند شما نیست و خدا در آن خیر فراوانی قرار می‌دهد.»

«برخی از مفسرین این آیه را نیز دلیل برجواز حضور زن در اجتماع دانسته اند. در این بخش قرآن کریم، ما را متوجه کرده و می‌فرماید با زن‌ها معاشرت نیک داشته باشید و زن را همچون مرد در مجامع تان راه دهید و اگر خوشایندتان نیست که آنها در مجامع تان شرکت کنند این کار ناخوشایند را بکنید چرا که ممکن است خیر فراوانی در آن باشد»^۲.

این مسئله پس از انقلاب در ایران در اندیشه‌ی آیت الله طالقانی، شهید مطهری و امام خمینی که نظریه پردازان گفتمان و سیاست حجاب بودند، تبیین می‌شود. آیت الله طالقانی با برقراری رابطه بین معنای لغوی حجاب و حفظ وقار و شخصیت زن، استقلال واقعی جامعه را در گرو حفظ این سنت تاریخی دانسته است. شهید مطهری هم با نفی معنای حجاب به پرده نشینی و در پستو ماندن زن^۳ و برقراری پیوند میان حجاب و عفاف، باور دارد حیا و عفاف و ستر و پوشش، تدبیری

۱ - النساء، ۱۹

۲ - جوادی آملی، زن در آینه جلال و جمال، ص ۳۶۹

۳ - مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۹، ص ۴۳۲-۴۳۳.

است که خود زن با یک نوع الهام درونی برای گران‌بها کردن خود و حفظ موقعیتش در برابر مردان به کار برده است.^۱ بررسی سخنان امام خمینی درباره ی پوشش زنان و فعالیت های اجتماعی آنان، رابطه بین پوشش و حفظ عفاف از یک سو و حضور در عرصه های اجتماعی از سویی دیگر را نشان می دهد.^۲ از نظر ایشان زنان با حفظ و رعایت عفت و حجاب اسلامی می توانند در همه ی عرصه های اجتماعی و سیاسی همدوش مردان، حضوری فعال داشته باشد.^۳

گفتمان انقلاب از حجاب و پوشش، نوعی برداشت جالب از آیات حجاب است و به کارگیری این رویکرد از طرف این عالمان و مصلحان می تواند این امر را نشان دهد که حجاب باعث اهمیت یافتن ارزش های درونی زنان می شود و قوام اجتماعی را نیز تضمین می کند.^۴

رهبر انقلاب در این زمینه می فرماید: «خود این حجاب، یکی از وسایل امنیت است. با حجاب زن مسلمان، هم خود زن مسلمان امنیت پیدا می کند و هم مردان مسلمان امنیت پیدا می کنند. آنجایی که حجاب را از زنان دور می کنند، آنجایی که زن را به عریانی و برهنگی نزدیک می کنند، در درجه اول، امنیت از خود زن و در درجه بعد، از مردان و جوانان گرفته خواهد شد. برای این که محیط سالم دارای امنیت باشد؛ زن باید بتواند کار خود را در جامعه انجام دهد، مرد هم بتواند مسئولیت های خود را انجام دهد»^۵

۵-۵- شرکت در برنامه های غیردولتی

-
- ۱ - مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۹، ص ۴۲۱.
 - ۲ - امام خمینی، روح الله، صحیفه نور، ج ۵، ص ۲۹۴.
 - ۳ - امام خمینی، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۲۶۴.
 - ۴ - آبیاری، زهرا، کرمی پور، الله کرم، شریفی، سعید، چالش های نظری حجاب در ایران پس از انقلاب: تحلیلی بر رویکردهای موجود از حجاب و عفاف، ص ۲۲۵.
 - ۵ - سخنرانی رهبری، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰

در اسلام مسجد مهم‌ترین پایگاه عبادی، فرهنگی اجتماعی و سیاسی، است. زنان در نظام دینی رسول اکرم صلی الله علیه و آله، شایستگی فعالیت و حضور در اجتماع را یافتند، آنها علاوه بر حضور در مسجد در صحنه های نبرد نیز با آن که تکلیفی برای جهاد نداشتند، داوطلبانه حضور داشتند. زنان در بنای مسجدی حق مشارکت پیدا کردند و این مشارکت از مهم‌ترین نمونه‌های مشارکت زنان در امور اجتماعی داوطلبانه به شمار می‌رود.^۱

بعد از انقلاب اسلامی، زنان نهادهای زیادی را با گرایش‌های فرهنگی، کارآفرینی، تربیتی، خیریه‌ای و پژوهشی راه‌اندازی کردند که تا امروز تعداد آنها به هزاران کانون و نهاد غیردولتی می‌رسد حضور بانوان در نهادهای مختلف غیردولتی و خیریه‌ای، از عرصه‌های مهم تأثیرگذار حضور اجتماعی زنان به حساب می‌آید.^۲

در برنامه‌ی سوم توسعه در بند «د» از ماده ۱۵۸ بر نقش سازمان‌های غیردولتی برای بهره‌گیری زنان از خدمات مختلف حقوقی، مشاوره‌ای، آموزشی و ورزشی تأکید شده و مرکز امور مشارکت زنان را موظف به همکاری با دستگاه‌های اجرایی مربوط کرده است.^۳ همچنین در برنامه‌ی چهارم توسعه در بند «د» از ماده ۱۰۰ آمده است که به منظور ارتقای حقوق انسانی و احساس امنیت فردی و اجتماعی در جامعه، «منشور حقوق شهروندی» بر محور تأمین امنیت لازم برای رشد تشکّل‌های اجتماعی در زمینه‌ی صیانت از حقوق زنان تنظیم شود^۴ و نیز در بند «د» از ماده‌ی ۱۱۱ از ایجاد و گسترش سازمان‌های غیردولتی و تشکّل‌های زنان به منظور تقویت نقش زنان در جامعه و گسترش سطح مشارکت آنها در کشور حمایت شده است.^۵

۱ - زکی، حمید، کرامت و جایگاه زن در نظام حقوقی اسلام، ص ۱۰.

۲ - راجی، محمد حسن، خاتمی، سید محمد رضا، صعود چهل ساله، ص ۲۷۴.

۳ - برنامه‌ی سوم توسعه، ۱۳۷۹-۱۳۸۳، ص ۴۱۸.

۴ - برنامه‌ی چهارم توسعه، ۱۳۸۴-۱۳۸۸، ص ۱۲۱.

۵ - برنامه‌ی چهارم توسعه، ۱۳۸۴-۱۳۸۸، ص ۱۳۱.

نتیجه گیری

در زمان پهلوی عمده ی تلاش‌ها در مورد زنان نمایشی بود و سازمان‌های زنان نیز به وسیله دولت تأسیس شده بودند و دفاع از حضور زنان در اجتماع هم محدود به تبلیغات کالاهای وارداتی و مسائل خاص بود و باعث شد تنها بخش کمی از زنان جامعه به مشارکت های اجتماعی روی آورند. عمده ی تلاش پهلوی‌ها در مورد زنان جایگزین کردن آداب و رسوم غرب مدرن به جای آداب و رسوم ایرانی و شیعی و جریان روشنفکری هم با اندیشه ترقی خواهی و توسعه طلبی به دنبال اجرای کامل الگوی فکری غرب در جامعه ایران و ارائه تعریفی جدید از نقش و جایگاه زن ایرانی بود. اما انقلاب اسلامی الگویی را در نگرش به جایگاه زن مطرح کرد که براساس دو رکن برابری انسانی زنان و مردان از یک طرف و وجود تفاوت‌های طبیعی آنان با مردان از طرف دیگر بود. در این الگوسازی، تلاش نشان دادن تصویری از زن مسلمان است که ضمن رعایت قوانین اسلامی، حضور مؤثری در اجتماع دارد و زنان را تشویق به حرکت به طرف چنین الگوهایی کرده است. از دید قرآن کریم حضور زنان در فعالیتهای اجتماعی مانند شهادت دادن، حق امر به معروف و نهی از منکر و منعی ندارد.

انقلاب اسلامی در افزایش کرامت زنان نقش مهمی ایفا کرد که برخی از جنبه های آن در مقاله بررسی و تحلیل شد از جمله: فراهم کردن فرصت مشارکت های اجتماعی به دور از آلودگی برای زنان، فراهم کردن فرصت شکوفایی استعدادها و فعالیت در این زمینه و افزایش آمارهای فرصت‌های آموزشی در حال گسترش در دسترس زنان در ایران، حفظ حریم و حرمت بانوان، عدم تعرض به بانوان در سطح جامعه، شرکت در برنامه‌های غیردولتی که زنان نهادهای زیادی را با گرایش‌های فرهنگی، کارآفرینی، تربیتی، خیریه‌ای و پژوهشی راه اندازی کردند.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

۱. ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، تصحیح محمدجعفر یاحقی. مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، بی‌تا.
۲. اداره کل انتخابات کشور.
۳. اولین گزارش ملی توسعه‌ی انسانی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۸.
۴. آبیاری، زهرا، کرمی پور، الله کرم، شریفی، سعید، چالش‌های نظری حجاب در ایران پس‌انقلاب: تحلیلی بر رویکردهای موجود از حجاب و عفاف، دوفصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی، سال ۱۲، ش ۲۳، بهار و تابستان ۱۳۹۹.
۵. تشکری، زهرا، زن در نگاه روشنفکران، قم، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۸۱.
۶. جوادی آملی، زن در آینه جلال و جمال، نشر اسراء، قم، چاپ سوم، ۱۳۸۸.
۷. حکیمی، محمد، دفاع از حقوق زن، چاپ سوم، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۸۲.
۸. خمینی، روح الله، صحیفه نور، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۶۸.
۹. راجی، محمدحسن، خاتمی، سید محمدرضا، صعود چهل ساله، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، چهارم، ۱۳۹۹.
۱۰. رضوی نیا، معصومه، بررسی سهم و نقش زنان در ایجاد امنیت اخلاقی جامعه از منظر قرآن و روایات با تأکید بر نظر امام خمینی، پرتال امام خمینی، ۱۳۹۷.
۱۱. زکی، حمید، کرامت و جایگاه زن در نظام حقوقی اسلام، پرتال امام خمینی، ۱۳۹۶.

۱۲. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، معاونت امور اداری، مالی و منابع انسانی، گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۳ و نظارت بر عملکرد پنج ساله برنامه سوم توسعه، ناشر مرکز مدارک علمی.
۱۳. سخنان رهبری، ۱۳۷۳/۷/۲۰.
۱۴. سخنان رهبری، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶.
۱۵. سخنان رهبری، ۱۳۷۶/۷/۳۰.
۱۶. سخنرانی رهبری، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰.
۱۷. سلماسی زاده، محمد و آمنه امیری، تأثیر نوسازی حکومت پهلوی اول بر پایگاه زنان در خانواده و اجتماع، دوفصلنامه علمی پژوهشی تاریخ نامه ایران بعد از اسلام، سال هشتم، شماره ۱۵، پاییز و زمستان ۹۶.
۱۸. سیاوشی، مهدی، زیویار، تأثیر سیاست های فرهنگی پهلوی بر بروز بحران هویت زن ایرانی، فصلنامه فرهنگی- تربیتی زنان و خانواده، سال یازدهم، شماره ۳۶، پاییز و ۱۳۹۵.
۱۹. طباطبایی، سید محمدحسین، استراتژی زن در اسلام، تهران نشریه ندای ایمان، ۱۳۵۷.
۲۰. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیر کبیر، ۱۳۶۹.
۲۱. فوزی، یحیی، زنان و حکومت دینی در ایران: بررسی پیامدهای گفتمان انقلاب اسلامی در مورد جایگاه سیاسی- اجتماعی زنان در ایران، پژوهشنامه متین، شماره ۳۹.
۲۲. قرشی، قرشی، سید علی اکبر. قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ هشتم، ۱۳۷۸.
۲۳. کار، مهرانگیز، زن و مشارکت سیاسی، موانع و امکانات، تهران، انتشارات، تهران، انتشارات روشنفکران و مطالعات زنان، ۱۳۷۹.

۲۴. ماشینی، فریده، موقعیت زنان سی سال پس از انقلاب، ماهنامه آئین، شماره ۱۹ و ۲۰، اسفند و فروردین ۱۳۸۸.
۲۵. مرکز آمار ایران، سال ۱۳۸۳.
۲۶. مطهری، مرتضی، انسان در قرآن، چاپ بیست و هفتم، تهران، صدرا، ۱۳۸۶.
۲۷. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۸۵.
۲۸. مطهری، مرتضی. نظام حقوق زن در اسلام. تهران، صدرا، ۱۳۷۶.
۲۹. معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۵ و نظارت بر عملکرد دوساله اول برنامه چهارم توسعه، ناشر معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور، مرکز مدارک علمی، موزه و انتشارات.